

**РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ХАРАКТЕРУ
В ПУБЛІЦИСТИЦІ Ю. ЛИПИ (ЗА ПРАЦЯМИ
«ПРИЗНАЧЕННЯ УКРАЇНИ» ТА «УКРАЇНЬСЬКА РАСА»)**

Аналізуються особливості українського національного характеру в публіцистичних працях Ю. Липи «Призначення України» та «Українська раса». Проведений аналіз напрацювань Ю. Липи об'єднує в проблемний вузол етнографічний та публіцистичний аспекти творчої спадщини митця.

Ключові слова: національний характер, ментальність, публіцистика, українці.

Анализируются особенности украинского национального характера в публицистических работах Ю. Липы «Призначення України» и «Українська раса». Проведенный анализ наработок Ю. Липы соединяет в проблематический узел этнографический и публицистический аспекты творческого наследия писателя.

Ключевые слова: национальный характер, ментальность, публицистика, украинцы.

The peculiarities of the Ukrainian national character in Y. Lypa's publicism «Priznachennya Ukrainy» and «Ukrainska rasa» are studied. The carried-out analysis of practices of Y. Lypa connects ethnographic and publicistic aspects of a creative heritage of the writer in problematicheskyy knot.

Key words: national character, mentality, journalism, Ukrainians.

Сучасне журналістикознавство характеризується тенденцією до оновлення методики, методології та предмета досліджень. Сьогодні перспективною залишається інтерпретація вітчизняної публіцистики з точки зору етнічної психології. Вона дозволяє через напрацьовані науковцями першооснови та термінологічні константи визначити оригінальність і неповторність вітчизняної культури, її психологічну самобутність, відмінність українців від інших народів, окреслити національні проблеми та знайти шляхи їх вирішення. Особливої актуальності ці питання набули зі здобуттям Україною незалежності, коли виникла необхідність переорієнтації національної свідомості, самоідентифікації українців та їх культурного оновлення й розвитку.

Проблеми національного характеру здавна привертала увагу мислителів. Ще Геродот, Платон та Арістотель намагалися виявити різницю між народами, ідентифікувати особливості рис їх характеру. Питання національного характеру та ментальності розглядали Г. Лебон, М. Бердяєв, Інкелес, Д. Левінсон, Монтеск'є. Український національний характер досліджували М. Костомаров, В. Липинський, І. Нечуй-Левицький, А. Кульчицький, М. Кушнір,

Б. Цимбалістий, Є. Онацький, Я. Ярема, Д. Чижевський, Л. Ребет, М. Боришевський, В. Янів, Д. Донцов, М. Шлемкевич, І. Мірчук, Ю. Русов та ін. На сучасному етапі поняття «національний характер» є предметом дослідження багатьох дисциплін: філософії, культурології, літературознавства, соціології, етнопсихології, журналістикознавства тощо.

Так, під лексемою «національний» дослідники розуміють «такий, що властивий певній нації, національності; який відображає їхній характер, особливості» [1, с. 744]. Є. Головаха навів таке визначення терміна «національний характер»: «Це якості, що на противагу загальнолюдським ідеалам відрізняють людей, котрі належать до однієї нації» [9]. М. Пірен визначає національний характер як сукупність найбільш стійких, основних для певної національної спільноти особливостей сприймання навколишнього світу та форм реакцій на світ [9]. Отже, під національним характером найчастіше розуміють притаманний представникам конкретної нації набір основних особистісних рис [2, с. 61].

Інтерес до національних питань в Україні тривалий час залишався поза належною увагою вчених. Праці українських дослідників стосовно національного характеру, написані ще в минулому столітті, є цінним джерелом для сучасних науковців, адже в них містяться відповіді на вічні питання існування нашої нації, описані стратегії розвитку України та найпоширеніші помилки, допущені в минулому.

Одну з важливих проблем сучасної журналістикознавчої науки становить дослідження творчої спадщини Ю. Липи, творчий доробок якого тривалий час залишався поза увагою українських науковців. Незважаючи на те, що напрацювання Ю. Липи привертали увагу таких дослідників, як Т. Ананченко, О. Баган, О. Гринів, Є. Маланюк, Г. Ковальський, І. Жифарська, І. Козій та інші, на сьогоднішній день не існує жодної журналістикознавчої праці, присвяченої творчості публіциста.

Мета статті — дослідити специфіку відображення українського національного характеру в працях Ю. Липи «Призначення України» та «Українська раса». Аналіз доробку Ю. Липи, здійснений крізь призму етнопсихологічних особливостей українського народу, надасть змоги об'єднати в проблемний вузол етнографічний та публіцистичний аспекти творчої спадщини митця.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю оновлення методологічних засад вивчення доробку Ю. Липи, поглибленням знань про його творчу особистість, важливістю науково-теоретичного опрацювання проблеми проблем національного характеру в публіцистичних працях дослідника.

Об'єктом дослідження є публіцистичні розвідки Ю. Липи «Призначення України» (1938) та «Українська раса» (1936). Предмет

дослідження — специфіка осмислення феномену національного характеру українців у згаданих публіцистичних працях.

Як зазначає один із дослідників творчості Ю. Липи, Є. Ковальський, у міжвоєнні роки Європа стала свідком глобальних змін у геополітичному просторі. В Італії сформувався фашизм із особистим культом Муссоліні, в Центральній Європі владу захопили нацисти. На перше місце вони висували твердження про нерівність людських рас, за винятком так званої «раси панів» — арійців. На Сході Європи поступово посилювався вплив СРСР, під владою якого перебувала більшість українського народу [5, с. 36]. Обмірковуючи майбутнє України, яка опинилася в цей час на історичному роздоріжжі, Ю. Липа розпочав написання історіософської трилогії.

У книзі «Призначення України» йдеться як про історію духовного світу українців, так і про пріоритети розвитку нації. Призначення України Ю. Липа вивчає крізь концепцію раси, розглядаючи її в антропологічному, історичному, демографічному і найважливішому — психологічному аспектах. Раса, згідно з Ю. Липою, — це «велика духовна одність з боку морального, чуттєвого» («Призначення України») [7, с. 102], «цілість населення, що його духовні прикмети, укрите й явне, (як звичаї, мова), а також антропобіологічні риси становлять виразну цілість упродовж часу (історії)» («Призначення України») [7, с. 103]. За Ю. Липою, а рід, (або раса) — «це те людське насіння, що з покоління в покоління передає однакові психічні прикмети, а почасти й фізичні» («Українська раса») [8]. Публіцист зазначає, що в українців «... zostалися цінності, що їх не відібрав більшовизм. Зосталися — жінка, сім'я, потяг до кращого духовного життя. А і в тому усьому — зостався характер» («Українська раса») [8]. На думку Ю. Липи, український характер «...віддавна зростає на землях України: його не змінить жодний більшовицький «град, буря і повінь». Двадцять літ не змінять тисячолітнього роду. Знаходимо рід, як підставу» («Українська раса») [8].

Призначення України публіцист убаचाє тільки в ній самій [7, с. 4] («Призначення України»), тобто в заглибленні у власну історію, традиції, культуру, розуміння свого внутрішнього світу, створенні власних ідей розвитку: «Історія дає передусім можливість зрозуміння власного характеру: як же ж можна хоч найменшу дрібницю відкинути в ній, не стараючись навіть зрозуміти її?» («Призначення України») [7, с. 109]. Публіцист переконаний, що визначити генерельні ідеї нації (за його термінологією — «раси») — це найбільший скарб для держави: «Пізнати їх — це пізнати дороги виявлення української збірної енергії. Тільки по таким пізнанні можна говорити про кермування, що є постійною орієнтацією в чужих намірах і в своїх можливостях. Українські генерельні ідеї — це більш чи менш глибокі вияви українського расового «я» («Призначення України») [7:145]. Порятунком української держави може прийти тільки

через розуміння власного внутрішнього світу, після чого вибудується «проукраїнська» орієнтація в майбутнє. Лише завдяки мобілізації духовних сил, пізнання історії, традицій, глибини духовності можна позбавитися вітчизняного комплексу — меншовартості.

На думку Ю. Липи, підґрунтям українського характеру є три первні (тобто основні етнічні компоненти) — трипільський, еллінський і готський, а також домішки кочівників, кельтів, римлян, іранців, кавказців, норманців, євреїв та інших. Домішки можуть бути двох типів: фізіологічні та духовні (відбиваються на національному характері).

Ю. Липа запевняє, що трипільський первень української раси має найбільше можливостей до відродження в сучасному українцеві: «Цей характер — це підложжя українського характеру. Бо народи-предки — це не тільки архітектура, могили, звичаї, ритуали. Це — характери, що кружляють у крові сучасних українців, і завжди їх діла, їх здобування в них можуть відродитися» («Призначення України») [7, с. 70]. Публіцист називає трипільців основоположниками українських сіл. Такі їхні риси, як терпеливість, мовчазна відвага, передбачливість, обережність, невідступність від обраної лінії, холодність при невдачах, на думку Ю. Липи, — невід’ємні риси українського селянина. Еллінська духовність близька до трипільської. Якщо трипільців дослідник вважає основоположниками сіл в Україні, то еллінів називає творцями українських міст і батьками українського мореплавання. На формування української раси готи мали ще більший вплив, ніж елліни: «Найбільшого перевороту довершили вони в самій структурі родини. Це відбилося в містерії українського весілля, що символізує перехід від передньоазійського матріярхату до індогерманського патріярхату» («Призначення України») [7, с. 73]. Готи були чудовим доповненням до характеру трипільців: «вірність і прив’язаність до традиції одних, сполучена з уродженою військовою дисципліною і здібністю до розгалуженої організованості других. Практичність і твердість одних з духом розмаху й абстракції других. Можливо, що організація готської держави і взагалі вплив готів тому так швидко прийнялися на Україні, що вони давали стабілізацію і мир між поодинокими трипільськими численними племенами й державами-містами, досі порядкованими за еллінськими зразками» («Призначення України») [7, с. 73]. Саме готи, на думку митця, виступили каталізаторами української мови, мистецтва, релігії. Поєднання трьох «первнів» сформували унікальний характер українців.

Ю. Липа, говорячи про український національний характер, відзначає, що українці мають з-поміж своїх сусідів один із найскладніших характерів. «Навіть пересічний українець, — пише Ю. Липа, — дуже часто може оглянути якусь подію чи справи з кількох боків одночасно. Для українця скомплікованість світу

є видніша, ніж, скажімо, для його сусідів. Тому, може, так нелегко українцеві прийти до якогось рішення» («Призначення України») [7, с. 161].

Публіцист не пов'язує географічне розташування з особливостями національного характеру (як, наприклад, Геродот, Гіппократ, А. Кульчицький, Н. Григорієв, Ш. Монтеск'є та інші): «Дивно було б і небезпечно трактувати призначення краю як витвір виключно землі й географічних умовин. Багато може вплинути оточення на поводження якоїсь людської збірноти, але все ж людина не рослина, що її формує земля й підсоння» («Призначення України») [7, с. 44]. У цьому контексті можна провести паралель з так званим географічним детермінізмом Ш. Монтеск'є, який якраз наголошував на тому, що географічне положення народу є головним фактором формування його менталітету в подальшому [6].

Як зазначає Ю. Липа, українська раса є «духовним островом» серед сусідів. Українці мають власне життя, культуру, традиції, цінності. Саме тому в українців таке загострене відчуття власної раси, так звана «свідомість роду». На цьому наголошують і сучасні науковці Б. Готов, М. Корх, А. Рубан та ін. Для українців основною рисою характеру є відчуття так званої «серединності», «україноцентричності», «найголовніший меридіан проходить через Україну» («Призначення України») [7].

Окрім аналізу рис українців публіцист у своїй праці окреслює шляхи вирішення національних проблем. Ю. Липа закликав українців до духовного єднання, щоб ніхто з них не почував себе вигнанцем як у самій Україні, так і за її межами [5, с. 38]. При цьому митець формулює лаконічний висновок: «Отже, треба бути, ставати самим собою» («Призначення України») [7, с. 248]. Таким чином, провідна риса українства — індивідуалізм: «Ця риса, мальовничий індивідуалізм — це те, що перше впадає до очей чужинцеві» («Призначення України») [7, с. 186]. До речі, індивідуалізм українського народу відзначають і такі дослідники, як І. Мірчук, В. Янів, П. Гнатенко. З одного боку, українцям притаманний індивідуалізм, з іншого — перебування в групі: «Українська раса — це раса солідаристів, яких суспільний ідеал — група, а не індивідуальність» («Призначення України») [7]; «Українська група має тенденцію скоріш до обмеження індивідуалізму» («Призначення України») [7, с. 102]. Українці, на думку Ю. Липи, найсильніші тоді, коли діють колективно, злагоджено, організовано: «Одність, власна релігія, власна висока мораль і відвічні геополітичні підстави — це є величезні заповіді» («Призначення України») [7]. У цьому контексті можна зазначити, що риси національного характеру українців іноді суперечать одна одній.

Релігійність — ще одна провідна риса українців, про яку говорить Ю. Липа: «Церква повинна відповідати характерові раси,

бути українською для українських душ і тільки українською для їх єднання з Богом». Власне, стремління українців мати розмову з Богом, яко таїнство тільки своєї раси, було від початку християнства на Україні» («Призначення України») [7]. Цей заповіт раси Ю. Липа називає легендою апостола Андрія — традицією змагання за суто українську церкву.

Серед головних аспектів української ментальності Ю. Липа називає такі: культурні круги, українська родина, українська культура, українське суспільство, українська військовість, українська група, українські міфи та українські культурні тенденції загалом. Говорячи про культурні круги, публіцист констатує, що Україна належить до «хліборобського кола» [4, с. 6].

Представникам цієї групи людей притаманні такі риси характеру, як відвага, відчуття справедливості та власної гідності, пристрасна любов до своєї землі. Ідеалом українського патріотизму публіцист називає хату, оскільки поняття рідного краю для українців завжди мало родинний зміст. В Україні «ставиться високо поняття родини й роду» («Призначення України») [7, с. 181]. У центрі української родини — жінка. Саме через неї відбувається об'єднання родини: «В центрі духовного кола стоїть жінка-мати, істота, що єднає коло себе людину» («Призначення України») [7, с. 179]. Про особливу роль жінки в українському суспільстві Ю. Липа зазначав також у праці «Українська раса» (1936): «Мусить бути над жінкою опіка. Те, чого батьки й мужі не завжди зможуть, зможе зробити родова держава. Бо для неї на першому місці здоров'я та доживлення жінки. Це було досі, але тільки в інстинкті Українців. Наприклад, хто бачив Київ по облозі й голодуванню (хоч би в 1920 р.), зауважив, що жінки там були далеко краще відживлені від мужчин. Мужчини віддавали їм найліпше. І слушно — захиріє, згине жіноцтво, — згине цілий нарід» («Українська раса») [8]. За здоров'ям жінки, вважає Ю. Липа, необхідно пильно стежити, адже саме від неї залежить доля народу: «Здоров'я жінки на першому місці! Так, але не тільки здоров'я фізичне, потрібне й здоров'я духа», «Здоров'я жінки на першому місці! В тому здоров'ї й сила державної тривалості» («Українська раса») [10]. На думку Ю. Липи, країна може бути в руках жінки, бо «жінка може бути моральним стрижнем держави» («Українська раса») [8], але тільки за таких умов, коли жінка вихована в українських традиціях, заміжня і втілює вічні цінності українського народу у своїй сім'ї, адже саме із сімей складається народ.

Сучасні дослідники О. Донченко та Ю. Романенко зазначають: «Приймаючи важливе рішення, українець зводить цей процес до перегляду різних варіантів, комбінування, затягування справи, а в підсумку виходить колективне рішення або до процесу залучається жінка» [3]. Інший сучасний дослідник — С. Марасюк — трактує

статус української жінки в суспільстві так: «Домінуюча роль жінки пояснюється, перш за все, потребою вести домашнє господарство осілої, переважно хліборобської родини» [9]. Незважаючи на те, що дослідники української ментальності часто говорять про «фемінність» українського національного характеру, Ю. Липа натомість зауважує: «В українській расі є й мужецькі складні, такі, як жадоба до влади й експансії; виразність уяви і зручна наскочність» («Призначення України») [7, с. 180].

Серед характерних рис української вдачі можна також назвати потяг до справедливості, любов до філософування, «тонкий український гумор». На думку Ю. Липи, «потяг до справедливості — це найважливіший рушійний наказ української раси» («Призначення України») [7, с. 164]. Працелюбність — не менш важлива риса українського національного характеру, а «українські герої — це висловники туги й праці багатьох поколінь. Вони завершують собою повторність і уяскравлюють традицію» («Призначення України») [7]. В українському характері є і ввічливість, «вона впливає з його культури» («Призначення України») [7, с. 186]. Ще одна прикмета характеру українців, з точки зору Ю. Липи, — «усвідомлення повноти існування власної нації і території». І. Козій, аналізуючи творчість Ю. Липи, наголошує на такій особливості українського національного характеру: «Українець щиро вірить у можливість досягнення духовної досконалості саме у рамках своєї нації. Отже, українець усе пропускає крізь призму власного «Я» як на індивідуальному, так і на колективному рівні» [6, с. 65]. У цьому контексті І. Козій перефразує Піфагора: «Українець є мірилом усіх речей» [6, с. 65].

Таким чином, можна підсумувати, що осмислення проблем національного характеру з точки зору журналістикознавства на сучасному етапі є актуальним і виправданим. Однак у цьому контексті особливої ретельності потребує розмежування таких базових понять, як національний характер, ментальність, менталітет тощо. Аналіз творчої спадщини провідного українського публіциста ХХ ст. Ю. Липи крізь призму етнопсихологічного начала покликаний артикулювати увагу до національних питань, розглянути під новим кутом зору вічні питання існування українського народу та знайти шляхи їх вирішення. Так, головну мету України, її призначення Ю. Липа вбачав в об'єднанні українців на благо держави, а тому пропонував «збудити енергію одиниці, гармонійно сполучити з енергією цілої раси і, що найважливіше, дати ритм постійної продуктивності цілої державної збірноти» («Призначення України») [7, с. 176], а також піклуватися, «щоб кожен її громадянин був на своїм місці, тобто там, де може вказати якнайбільшу продуктивність» («Призначення України») [7, с. 177]. Характерними рисами національного характеру Ю. Липа вважав любов до родини, свого роду, природи, праці, релігійність, віру, повагу до жінки, «україноцентричність»,

ввічливість, індивідуалізм, тугу, естетизм, філософське осмислення життя, потяг до справедливості, моральність.

Отже, публіцистичний доробок Ю. Липи є важливим для української національної культури ХХ ст., а переосмислення праць публіциста крізь призму сучасності дозволяє українцям не тільки зрозуміти самих себе, а й вибудувати сучасні тенденції розвитку країни, про які дослідник говорив ще багато років тому. У цьому контексті вважаємо перспективним дослідження специфіки трактування Ю. Липою ролі й значення національної ідеї для українців, розуміння публіцистики й преси як «основи народоправства» тощо.

Список літератури

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. — К.: Ірпінь : ВТФ «Перун», 2009. — 1736 с.
2. Грабовська І. Проблема засад дослідження українського менталітету та національного характеру / І. Грабовська // Сучасність. — 1998. — № 5. — С. 58–70.
3. Донченко О. Архетипи соціального життя і політика / О. Донченко, Ю. Романенко. — К. : Либідь, 2001. — 263 с.
4. Жифарська І. Генеральні ідеї українства в істріософському баченні Юрія Липи / І. Жифарська // Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки. — 2008. — № 2. — С. 72–76.
5. Ковальський Г. Традиціоналістична концепція Ю. Липи / Г. Ковальський // Наука. Релігія. Суспільство / Держ. ун-т інф-ки і штучного інтелекту МОН України [та ін.]. — Донецьк : Наука і освіта, 2010. — №1. — С. 36–39.
6. Козій І. Історіософські погляди Юрія Липи / І. Козій // Наука. Релігія. Суспільство / Держ. ун-т інф-ки і штучного інтелекту МОН України [та ін.]. — Донецьк : Наука і освіта, 2008. — №1. — С. 60–65.
7. Липа Ю. І. Призначення України / Ю. І. Липа. — Нью-Йорк, 1953. — 305 с.
8. Липа Ю. І. Українська раса / Ю. І. Липа [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.vatra.cc/rasa/yuriy-lypa-ukrayinska-rasa.html>. — Заголовок з екрана.
9. Махній М. Етноеволюція : науково-пізнавальні нариси / М. Махній [Електронний ресурс].— Режим доступу: <http://makhniy.blox.ua/2009/10/Natsionalnij-harakter.html>. — Заголовок з екрана.

Надійшла до редколегії 29.01.2013 р.